

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

(1)

Ἐ π ῆ ρ ε τὰ δ ε ρ β ἔ ν ι α : Ἡ φύλαξις τῶν δερβενίων, τῶν δημοσίων δηλ. ὁδῶν καὶ στενωπῶν ἀπὸ τοὺς κλέφτας καὶ ταραχοποιούς εἶχεν ἀνατεθῆ, ὡς γνωστὸν εἰς τοὺς ντερβεναγάδες, οἱ ὅποιοι ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ γενικοῦ δερβέναγα (δερβεντάτ ναζίρ).

Πρῶτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν γενικῶν τούτων ἐποπτῶν τῶν δερβεναγάδων μνημονεύεται κάποιος Χατζῆ Ἀλῆ Πασᾶς ἀπὸ τὰ Φάρσαλα. Ἀκολουθεῖ δὲ ὁ Κούρτ Πασᾶς, τὸν ὅποιον διεδέχθη ὁ περιώνυμος Ἀλῆ Πασᾶς.

Πότε ὁμως οὗτος ἀνέλαβε τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἀξίωμα, τὸ ὅποιον ἐξησφάλιζε εἰς τὸν ἔχοντα δύναμιν καὶ πλοῦτον; Ὁ Λιδωρίκης, ὁ ἐμπιστος γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ ἀναφέρει εἰς τὰ διασωθέντα ὑπὸ τοῦ Βλαχογιάννη ἐν ἀντιγράφῳ ἀπομνημονεύματα, (τὰ ὅποια ἐδημοσίευσεν ἐξ αὐτοῦ ὁ Τ. Λάπας εἰς Ἡπειρωτ. Ἐστίαν, 1955) ὅτι ὁ Ἀλῆς διορίσθη ἀρχηγὸς δερβενίων ἐπὶ Κούρτ πασᾶ, (ἐφ' οὗ ὡς γνωστὸν ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον καὶ ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς (1714—1779). Τοῦτο φαίνεται παραδεχόμενος καὶ ὁ Χατζησεχρέτης, ἀφοῦ ἀποδίδει τὸν θάνατον τοῦ πασᾶ τούτου τοῦ Μπερατίου εἰς τὴν λύπην, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ἐπὶ τῷ διορισμῷ τοῦ Ἀλῆ ὡς γενικοῦ ὁδοφύλακος. (βλ. Ἀραβαντινοῦ ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, σελ. 38 σημ. 2). Ἐκ σημειώματος εἰς τὸ χειρόγραφον, ὅπου κατεγράφη καὶ ἡ προκειμένη ἱστορία τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ, πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Κούρτ πασᾶς πού εἶχε τὰ δερβένια ἀπέθανε εἰς τὰ 1787 καὶ ὅτι ὁ Ἀλῆς ἔλαβε τὰ δερβένια τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὅτε ἐγένετο πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων· ὁ Ἀλῆς ὁμως εἶχε τὸν ἔλεγχον τῶν δερβενίων καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, διότι κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν εἶχε διορισθῆ τοποτηρητῆς τοῦ γενικοῦ δερβέναγα ἀπὸ τοῦ 1785 (βλ. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ. σελ. 40), ὅτε ἔζη ἀκόμη ὁ Κούρτ πασᾶς, κατὰ τὸ ἀνωτέρω πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα χρονικόν. Ἡ παρατήρησις κατὰ συνέπειαν τοῦ Ἀραβαντινοῦ ὅτι δὲν ἔζη ὁ Κούρτ πασᾶς, ὅταν ὁ Ἀλῆς ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν δερβενίων, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ ὑπόθεσις τοῦ Χατζησεχρέτη περὶ τῆς ἀφορμῆς τοῦ θανάτου τοῦ πασᾶ τούτου, πρέπει ν' ἀποκλεισθῆ, ἀφοῦ ὁ Ἀλῆς ἐξουσίαζεν οὐσιαστικῶς τὰ δερβένια ἀπὸ τοῦ 1785, δύο δηλ. ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀντιπάλου του, τὸν ὅποιον ὁ Ἀραβαντινὸς τοποθετεῖ, ἐσφαλμένως κατὰ τὰ ἀνωτέρω, εἰς τὸ 1784.

(2)

Κ α κ ο σ ο ὕ λ ι. Τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἔδωσαν εἰς τὸ Σοῦλι οἱ Ἀλβανοὶ διὰ τὴν φθοράν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν εἰς τὰς ἐκστρατείας των κατ' αὐτοῦ

καὶ δὴ ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ. (βλ. Φιλήμονος δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. β. σελ. 236).

(3)

Κάρελι. Ὡς γενικὸς ἐξουσιαστὴς τῶν δερβενίων ὁ Ἀλῆς εἶχεν ἐξουσίαν νὰ διορίζῃ ἀρματωλοὺς, δερβεναγάδες, βοϊβοντάδες καθ' ὅλην τὴν Στερεὰν μέχρι τῶν Θηβῶν, διότι τὰ μέρη ταῦτα ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἐπειδὴ ὁμοίως τὸ Κάρελι δηλ. ἡ Ἀκαρνανία ἦτο τῆς Σουλτάνας, κατὰ τὸν Λιδωρίκην, δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ διορίζῃ ἐκεῖ εἰμὴ καπετανέους (βλ. ἀπομνημ. σ. 18).

(4)

Ὅποῦ δὲν ἦσαν ἔνοχοι. Καὶ κατὰ τὸν Λιδωρίκην ἡ μετανάστευσις ἐγένετο εἰς Πρέβεζαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι μετεφέρθησαν ἐκεῖ οἱ μὴ ἔνοχοι, ἀλλὰ ὅσοι ἐκ τῶν Γαρδικιωτῶν ἀνῆκον εἰς τὴν μερίδα του. Οἱ ἔνοχοι μετεφέρθησαν ἀπὸ τὰ περίξ χωρία, ὅπου εἶχαν διασπαρῆ, εἰς τὸ ἐρειπωμένον χάνι Βαλιαρέ, κείμενον εἰς δίωρον ἀπὸ τοῦ Γαρδικίου ἀπόστασιν, ὅπου ἐπηκολούθησεν ὡς γνωστὸν ἡ ἀγρία καὶ ἀνανδρος ἐξόντωσις τῶν ἐγκλεισθέντων (κατ' ἄλλους 600 καὶ κατ' ἄλλους 700) Γαρδικιωτῶν (Μαρτ. 1812)

(5)

Ὁ Ἀλῆς ἔστειλε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τότε εἰς τὸν τύπον (βλ. Πουκεβίλ. Ἱστορία ἀναγεννήσεως Ἑλλάδος, α. σελ. 85 σημ.).

(6)

—Ἐκ τῶν ὀχυρωματικῶν αὐτῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὸν προνοητικὸν καὶ φιλόδοξον χαρακτῆρα τοῦ Ἀλῆ ἐξηγεῖται ἐν μέρει καὶ ἡ φθορὰ τῶν οἰκονομικῶν του.

(7)

—Τὸ φρούριον Λιθαρίτσια καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σεράγι εἶχαν κτισθῆ κατὰ τὸν Λιδωρίκην εἰς βράχον κατὰ τὴν ν.δ. ἀκτὴν τῆς λίμνης. (ἀπομνημον. σ. 3 χειρ.). Αἱ δὲ ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου ἦσαν ἐφωδιασμέναι κατὰ τὸν Λῆκ (Δ. σελ. 151) μὲ τηλεβόλα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συνεχισθῆ ἡ ἀμυνα καὶ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ κατεστρέφοντο τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν οἰκοδομήματα (βλ. Σ. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ... σ. 482 σημ. καὶ 294).

(8)

—Ἀπὸ φαρμάκι. Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν ὁ Ἀλῆς ἅμα τῇ ἀγρίᾳ ἐξοντώσει τῶν Γαρδικιωτῶν, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος καὶ χριστιανοὶ ὄπλαρχηγοί, διέταξε καὶ τὴν θανάτωσιν τῶν εἰς Ἰωάννινα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σωτῆρος ἐγκλειστων προυχόντων τῆς Χαονίας, ἐξαιρέσει τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ. Μαθὼν ὁμοίως ὅτι οὗτος ἀποκαθίστατο κατόπιν διαταγῆς τοῦ Διβανίου εἰς τὴν τοπαρχίαν Δελβίνου ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὸν δι' ἀσιτείας θάνατον, ἀποδώσας τοῦτον

εἰς νόσον. Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ παρούσῃ υἱῶν τοῦ ἐν λόγῳ τοπάρχου ὁ Ἀραβαντινὸς μνημονεύει μόνον τὸν Σαῖμ μπέην, διασωθέντα ἐκ θαύματος εἰς Κέρκυραν (βλ. χρονογραφία τῆς Ἡπείρου α. σελ. 311).

(9)

—Πρωτῆτερα ἀπὸ τρία χρόνια δηλ. πρὶν ἀπὸ τρία καὶ πλέον χρόνια, κατὰ τὸ 1818 καὶ ὄχι τὸ 1819. ὡς ἀναφέρει ὁ Λήκ, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Λαμπρίδης (βλ. Ἀλῆ πασᾶ... σ. 44).

(10)

—Καὶ καθ' ἑξῆς: Καὶ ὁ Λιδωρῆκης γράφει: "Ὅταν ὑπάνδρευεν υἱὸν ἢ ἔγγονον προσκαλοῦσε τοὺς καθ' ὄλον τὸ κράτος του ἐπισήμους προεστούς, ἀρχιερεῖς, καπετανέους χριστιανούς, Ἀλβανούς καὶ Τούρκους, οἵτινες ἐρχόμενοι τοῦ ἔφερον πλούσια δῶρα, ὁ μὲν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ὁ δὲ ἵππον καὶ ἡμίονον καὶ ἄλλο τι (ἀπομν. σ. 1). περιττὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι ὠφελεῖτο τὰ μέγιστα ἐκ τῶν δῶρων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν σημαντικὴν πηγὴν πλουτισμοῦ καὶ ἐνισχύσεως τῶν θησαυρῶν του.

(11)

—Περὶ τῶν γάμων τοῦ Μωχαμέτ, υἱοῦ τοῦ Βελῆ βλ. καὶ Λαμπρίδου Ἀλῆ πασᾶς σ. 44.

(12)

—Τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰμπραῆμ πασᾶ δηλ. τὴν ὠραίαν καὶ ἔντιμον Ζοβεΐδέ, τὴν ὁποῖαν λέγεται ὅτι ἐβίασεν ὁ Ἀλῆς κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ υἱοῦ του, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπέτυχεν διὰ ναρκωτικῶν τὴν ἀπώλειαν τῶν αἰσθήσεών της.

(13)

—Πρὸ 10 ἐτῶν, ἀντὶ πρὸ 13 ἐτῶν, καθόσον ὁ Μαχμούτ ὁ Β' διεδέχθη τὸν καθαιρεθέντα μεγαλύτερον ἀδελφὸν του Μουσταφᾶν Δ' τῇ 28 Ἰουλίου 1808 (βλ. Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθν. τομ. ε. σ. 221).

(14)

—Ἐταπείνωσε καὶ εἰρήνευσεν. «Τὴν Σερβίαν, ἡ ὁποῖα διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1804 ἀγῶνων τοῦ Καραγιώργιεβιτς, Στανογιεγκλάβας κ.λ.π. εἶχεν ἐπιτύχει ὄχι μόνον τὴν ἀπαλλαγὴν της ἐκ τῶν γενιτσάρων, οἱ ὁποῖοι κατεπίεζον χριστιανούς καὶ Τούρκους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ὑπέταξε τὸ 1813 ὁ διαβόητος Χουρσίτ πασᾶς, τότε τῆς Βοσνίας πασᾶς καὶ πρῶην μέγας Βεζύρης. Τὴν εἰρήνευσιν ὅμως αὐτῆς ἐπέτυχεν ὁ Μαρασλῆ πασᾶς, Βαλῆς τῆς Ρούμελης διὰ τῆς προφορικῆς μετὰ τοῦ Μίλο Ὀβρένοβιτς συμφωνίας, δι' ἧς ἐξησφαλίζοντο εἰς τὴν Σερβίαν διοικητικὰ καὶ φορολογικὰ προνόμια ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν. (βλ. Μ. Λάσκαρη. Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνας 1804—1830 σελ. 20—21).

(15)

25.000. Ποίαν ακριβῶς δύναμιν διέθετεν ὁ Ἄλῃς κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς πολιορκίας του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντίπαλοί του δὲν εἶναι γνωστόν. ὁ Γ. Οἰκονόμου ἀναβιβάζει αὐτὴν εἰς 32 χιλ., τὴν δὲ τῶν σουλτανικῶν εἰς τὸν ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τῶν 80.000 περίπου (βλ. Ἀραβαντινοῦ ἱστορία Ἄλῃ. σελ. 300), ὁ Ψαλίδας ἀντιθέτως εἰς ὑπόμνημά του πρὸς τὸν Μαυροκορδαῖον (12-2-1823) μεταγενέστερον συνεπῶς τῆς προκειμένης ἱστορίας, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς μεγάλας ἀπωλείας τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς περίοδον τοῦ ἀγῶνος τροποποιεῖ τὸν ἀνωτέρω ἀριθμὸν περιορίζων τὴν ἔνοπλον δύναμιν τοῦ Ἄλῃ εἰς 20.000.

(16)

—« Σ ο υ λ ε ἰ μ ἄ ν π α σ ᾶ ». Εἰς τοῦτον εἶχε προσκολληθῆ ὡς γραμματεὺς ὁ τόσον δραστηρίως καὶ εὐφυῶς ἐργασθεὶς ἐκ τῆς θέσεώς του ὑπὲρ τοῦ Γένους καὶ τῶν σκοπῶν τῆς φιλικῆς Ν. Λασπᾶς ἢ Ἀναγνώστης Σιατιστεὺς (βλ. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορ. Ἄλῃ πασᾶ. σ. 282 σημ. 1).

(17)

—« Τ ρ ε ἷ ς ἄ ν θ ρ ω π ο ι »—Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν εἶχον σταλῆ εἰς Κων/πολιν πρὸς δολοφονίαν τοῦ Πασόμπεη οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἄλῃν Ἀλβανοὶ Σελῆμ καὶ Χουσεῖν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς διέφυγε, ὁ ἄλλος δὲ συλληφθεὶς ὠμολόγησεν ὅτι εἶχεν ὑποκινηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ (ἱστορία Ἄλῃ πασᾶ... σ. 275) Κατὰ τὸν Δ. Αἰνιᾶνα ἀντιθέτως, τὸν γραμματέα καὶ βιογράφον τοῦ Καραϊσκάκη, τὴν ἀποστολὴν εἶχον ἀναλάβει πέντε πρόσωπα ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν ἐν Κων/πόλει ἐπίτροπον τοῦ Ἄλῃ, Ἐλμάζμπεην.

(18)

—α' Μ α ρ τ ῖ ο υ 1 8 2 0 ». Ἡ κατὰ τοῦ Πασόμπεη δολοφονικὴ ἀπόπειρα ἐν Κων/πόλει ἐγένετο καὶ κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν τὴν 1ην Μαρτίου κατὰ συνέπειαν ἢ πληροφορία τοῦ Φίνλεϋ ὅτι ἐγένετο κατὰ τὸν Φεβρουάριον ἰ.ε. πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῆ (Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπ. σ. 100).

(19)

—Ἄ λ μ ᾶ ζ η ν (καὶ Ἐ λ μ ᾶ ζ η ν). Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Μέτζε Μπόνου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Σέλφο (Ἄγᾶ), τὸν ὁποῖον ὁ Ἄλῃς εἶχεν ὑπανδρεύσει κατὰ τὸν Μανζοῦρ μὲ τινα χριστιανὴν ἐκ τῶν παλακῶν του (βλ. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορ. Ἄλῃ πασᾶ... σ. 469 σημ. δ).

(20)

—Μ ἔ φ ε ρ μ ᾶ ν ι. Τὸ χάτι Σίεριφ δι' οὗ ὁ Ἄλῃς ἐκηρύσσετο φερμανλῆς, δηλ. ἔνοχος καὶ ἀνεγνωρισμένος ἐχθρὸς τοῦ κράτους, ἐὰν ἐντὸς 40θημέρου δὲν ἐνεφανίζετο πρὸ τοῦ χρυσοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῆς εὐτυχίας διὰ ν' ἀπολογηθῆ ἐξεδόθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1820 δηλ. μετὰ 4 καὶ πλέον μῆνας ἀπὸ τῆς ἀποπείρας κατὰ τοῦ Πασόμπεη. Ἡ καθυστέρησις αὕτη προήρχετο κατὰ

τὸν Ἀραβαντινὸν ἐκ λόγων οἰκονομικῶν, ἀπὸ τὴν κακὴν δηλ. οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάληψιν μιᾶς τοιαύτης ἐκστρατείας, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῶν ἀπὸ τὴν προσέγγισιν δηλ. τοῦ ραμαζανίου (βλ. Ἱστορ. Ἀλῆ πασᾶ σ. 287), δύναται ὅμως νὰ ἐξηγηθῆ καὶ ἐκ τῆς συνέσεως τοῦ σουλτάνου ἐπιθυμοῦντος, πρὶν ἐκδηλώσῃ τὴν ὀργὴν του κατὰ τοῦ Ἀλῆ, νὰ μειώσῃ προηγουμένως τὴν ἐπικινδύνως αὐξηθεῖσαν δύναμίν του.

(21)

— Διὰ τοῦ πατριάρχου. Τὸ πατριαρχικὸν γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν μητροπολίτην Λαρίσης μετὰ τὴν σύστασιν νὰ κοινολογηθῆ ἡ ἀπόφασις τοῦ σουλτάνου περὶ τιμωρίας τοῦ τυράννου καὶ νὰ συστηθῆ εἰς τοὺς χριστιανούς ἄκρα εὐπειθεία καὶ ὑποταγή, ἔχει δημοσιευθῆ καὶ ἀπὸ τὸν βιογράφον τοῦ ἐνθομάρτυρος μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου (βλ. Παπασπύρου Ζέγκου βιογραφία Πολυκάρπου τοῦ Δαρδαίου κ.λ.π. σ. 77—80).

(22)

— Ἀξιότερον. Ἀντίθετον εἰκόνα παρουσιάζει ὁ Μακρυγιάννης περὶ τοῦ ἀνδρός «...αὐτὸς (δηλ. ὁ Χασάν πασᾶς), ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς Ἄρταν) καὶ ἕνας, τὸν ἔλεγον Μπαμπᾶ πασᾶ ἀφάνισαν τιμὴ καὶ τὰ πλούτη τῶν ἀνθρώπων» γράφει καὶ προσθέτει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἐκινδύνευσε, διότι ριφθεὶς εἰς τὴν φυλακὴν δὲν θὰ ἐξήρχετο ζῶν, ἐὰν ὁ πατριώτης του δὲν ἐπλήρωνεν ἀφειδῶς διὰ τὴν σωτηρίαν του (ἀπομνημ. τ. α' σ. 115 β'. ἐκδ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ

(23)

— Ὁ Νταλίπ Πρεμέτης. Περὶ τῆς ἀποστασίας του βλ. καὶ Ἀραβαντινοῦ Ἱστορ. Ἀλῆ πασᾶ... σ. 289.

(24)

— Τέλη Ἰουλίου... Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ Φιλητᾶ, μαθητοῦ τοῦ Ψαλίδου, πληροφοροῦμεθα ὅτι «οἱ περίφημοι καπετανεῖοι Στουρνάρης καὶ Πουλῆς ἐκυρίευσαν τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ Ἀσπροποτάμου, τοὺς Καλαρρύτες, τὸ Συρράκον καὶ τὴν περιοχὴν των στὶς 29 Ἰουλίου (1820) καὶ μάλιστα χωρὶς πόλεμον, ἀμπώχνοντας τὸ ἀσκέρι τοῦ Καραλῆ πρὸς τὸ Μέτσοβον « (βλ. Φωνὴ Ἠπειροῦ 21-5-1893 καὶ Εὐαγ. Μπόγκα λογίων Ἠπειρωτῶν ἱστορικὰ τινὰ ἐνθυμήματα... σ. 199 ἀνατ. ἐκ τοῦ 12ου τόμου τοῦ Δ.Ι.Ε.Ε.)».

(25)

— Μουχτὰρ πασᾶς. Οὗτος παρέδωσε τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργυροιάστρου καὶ προσεκύνησε, ἀφοῦ εἰδοποιήθη ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του Βελῆν ὅτι εἶχε παραδοθῆ καὶ ἡ Πρέβεζα καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὑποσχέσεις περὶ διορισμοῦ του ὡς πασᾶ εἰς Κοτύας (βλ. Πουκεβίλ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. σ. 70).

(26)

— Μ ε χ μ ε τ πα σ ᾶ ς. Ἦναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον τῆς Πάργας καὶ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, ἀφοῦ ἀντελήφθη ὅτι οἱ Ἀλβανοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας του, ἐσκόπευον νὰ παραδώσουν αὐτὸν (Ἀραβαντινοῦ χρονογραφία α'. σ. 330).

(27)

— Β ε λ ῆ πα σ ᾶ ς... Οὗτος παρέδωσε τὴν Πρέβεζαν παραπεισθεὶς ἀπὸ τὸν παλαιὸν φίλον του Πασόμπεην, ὑποσχόμενον μεσολάβησιν διὰ τὴν ἀμνηστευσίν του καὶ τὸν διορισμὸν του ὡς πασᾶ (βλ. Ἀραβ. Ἱστορία, Ἀλῆ πασᾶ... σ. 302, χρονογραφία α' σ. 334, 336, ἐνθα σημειοῦται ὅτι ἠγωνίσθησαν κατὰ τοῦ Βελῆ πασᾶ, καὶ Σουλιῶτες, Πουκεβίλ, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. α'. σ. 69).

(28)

— Σ. Κ ο λ ο β ό ς... Οὗτος εἶχε σταλῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ εἰς Κέρκυραν πρὸς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἐκεῖ φιλικούς· συλληφθεὶς ὁμως κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐστάλη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς Κων/πολιν. Ἀσθενήσας ὁμως ἀπὸ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας. (Ἀραβ. Ἱστορ. Ἀλῆ πασᾶ σ. 284, 5, Πουκεβίλ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. α'. σ. 48).

(29)

— Μ π ό τ ε ς. Χωρίον Κονίτσης, ἐξ οὗ κατήγετο καὶ ὁ Σιλιχτάρ ὁ ἐπικαλούμενος ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του Μπότας (βλ. Σ. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορ. Ἀλῆ... σ. 469 σημ. 4).

(30)

— Καὶ κατὰ τὸν ποιητὴν τῆς φυλλάδας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (Κοσμᾶν τὸν Θεσπρωτὸν) ὁ Ἀλῆς ἐκλείσθη εἰς τὸ κάστρο εἰς τὰς 22 Αὐγούστου 1820 (βλ. καὶ Δ. Σάρρου Ἠπειρωτ. Ἐνθυμήσεις καὶ χρονικὰ σημειώματα... σ. 21, ἀνατ. ἐκ τῶν Ἠπειρωτ. Χρονικῶν 1937).

(31)

— Κατὰ τὸν Κουτσαλέξην ὁ Πασόμπεης, τὸν ὁποῖον μετὰ τῆς μανίας κατέτρεξεν ὁ Ἀλῆς δὲν ἐμνησικάκει κατὰ τῶν ἱκανῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εὕρισκοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἀντιθέτως ἤθελε νὰ ἔχῃ τούτους φίλους, ἦτο δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν πηγὴν ὁ Πασόμπεης Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ εἶχε κάποιαν πολιτικὴν σύνεσιν (βλ. διαφέροντα καὶ περίεργα τινὰ ἱστορήματα 1882 σ. 24).

(32)

— τ ὸ Μ έ τ σ ο β ο ν... Τοῦτο ἐπροσκύνησε χωρὶς πόλεμον εἰς τὰς 6 Αὐγούστου 1820, ἀν καὶ ἦτο μέρος δυνατὸν καὶ ἀρματωμένον (βλ. Φωνὴ Ἠπείρου 21-5-1893).

(33)

—Ἡ δολοφονία τοῦ ἐξ ἀπορρήτων γραμματέως τοῦ Ἀλῆ Μάνθου Οἰκονόμου ἔγινε εἰς τὰς 28 Αὐγούστου 1820, ἡμέραν Κυριακὴν.

(34)

—Ριζιῶτες εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς Ρίζας, περιοχῆς ὅπου τὰ κατονομαζόμενα χριστιανικὰ τότε χωρία Λάμποβο, Λέκλη, Ρέντη κ.λ.π., τὰ ὅποια ὑπήγοντο εἰς τὸ ὄτζάκι τοῦ Τεπελενίου (βλ. χρονικὸν ἀνέκδοτον Ἡπειροῦ, ἀνακοινωθὲν ὑπὸ Κ. Σάθα—π. Πανδώρα 15-9-1864 σελ. 285).

(35)

—Ἀπὸ Λάμποβον... Μεταξὺ τῶν ἐκ Λαμπόβου εὕρισκομένων εἰς στρατιωτ. ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ πρὸ τῆς Ἑλληνοαλβανικῆς συμμαχίας ἦτο καὶ ὁ Εὐάγγ. Ζάππας ὁ ἀγωνισθεὶς ἡρωϊκῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἀναδειχθεὶς ἐν συνεχείᾳ μέγας εὐεργέτης τοῦ ἔθνους. Περὶ τοῦ πατριωτικοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου τούτου πατριώτου βλ. Γούδα : βίοι παράλληλοι, γ' σ. 322—331 καὶ Ἀγγέλου Ν. Παπακώστα : Αἱ κατὰ τὸν Ἀγῶνα μεγάλαι ἐκδουλεύσεις τοῦ ἔθν. εὐεργέτου Εὐ. Ζάππα (ἐφ. Καθημερινή. 2 28-3-1961).

(36)

—Χρόνος 10... Ἡ ἐπὶ δεκαετίαν ὄλην σπουδὴ τοῦ Λουκᾶ Βάγια εἰς τὸ ἐξωτερικόν, Ἰταλίαν καὶ Γερμανίαν, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ἡ πληροφορία τοῦ Σ. Ἀραβαντινοῦ ὅτι ὁ Λουκᾶς Βάγιας ἦτο ἐμπειρικὸς μᾶλλον ἰατροχειρουργὸς κ.λ.π. δὲν εἶναι σύμφωνος μὲ τὰ πράγματα. (Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ... σ. 472 σημ. 2). —Τὴν ἀνακρίβειαν ταύτην τοῦ υἱοῦ ἀποκαθιστᾷ εἰς ἄλλο ἔργον τοῦ ὁ πατὴρ του. (βλ. Π. Ἀραβαντινοῦ Βιογρ. συλλογὴ λογίων... σελ. 16, 17).

(37)

—Ὁ Ἰμπραῆμ πασᾶς... Ὁ Πασόμπεης ἐπιζητῶν νὰ δημιουργήσῃ διάστασιν μεταξὺ τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ Γκέγκηδων καὶ Τόσκηδων κατηγόρησεν αὐτούς, διότι ἠνείχοντο τὴν παραμονὴν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἰμπραῆμ κ.λ.π. κυρίων καὶ εὐεργετῶν των. Αἱ δολοπλοκίαι του ὁμως αὐταὶ δὲν ἔφερον τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα, διότι ὁ Ἀλῆς διέταξε τὴν ἀπόλυσιν των ὑπὸ τὸν ὄρον ὁμως νὰ παραμένουν ἐν τῷ φρουρίῳ (βλ. Πουκεβίλ Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. α. σ. 75).

(38)

—Περὶ τῆς πυρπολήσεως τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ βλ. Ἀραβαντινοῦ χρονογραφία α'. σ. 332, —Ἱστορία Ἀλῆ σ. 297—298, ὅπου καὶ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν σχετικὴν παραστατικὴν περιγραφὴν τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Θεσπρωτοῦ—καὶ σύντομον χρονικὸν Φιλητᾶ. Ἐκ τοῦ τελευταίου πληροφοροῦμεθα ὅτι «... ἀφοῦ εἶδεν ὁ τύραννος ὅτι ἔφθασεν ὁ ἐχθρὸς του Πασόμπεης καὶ οἱ ἐπίλοιποι τόσον σιμά, πολλὰ ἐδαιμονίσθη, μάλιστα (ὅταν) τοῦ ἔφυγαν καὶ ὅλοι οἱ συμβουλάτορες, οἱ ἰατροὶ του καὶ οἱ γραμματικοὶ του. Καὶ τί κά-

μνει ; Ἄρχινᾶ με τὰ πυροβόλα καὶ καίει εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἰωαννίνων τὸ ἥμισυ, τὸ πλεόν οὐσιῶδες, δηλ. ἀπὸ τὴν Ἄγ. Μαρίναν ἕως τὸν πλάτανον τοῦ σαραγιοῦ μαχαλέ. Ὁ δυστυχῆς λαὸς ἐβγῆκε σχεδὸν μετὰ τὴν ἐνδυμασίαν του μόνον, μὴν ἐλπίζων ποτὲ ν' ἀκολουθήσῃ εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον, νὰ καύσῃ τὴν πολιτείαν καὶ ἀλλοίμονον εἰς αὐτὸν τὸν λαὸν τὸν φιλανθρωπότατον, ἀλλοίμονον» (βλ. Φωνὴ Ἠπειροῦ 21-5-1893 καὶ Εὐ. Μπόγκα, λογίων Ἠπειρωτῶν ἱστορικὰ τινὰ ἐνθυμήματα... σελ. 200 ἀνατ.).

(39)

—Κατὰ τὸ σύντομον χρονικὸν τοῦ Φιλητᾶ ὁ Μπαμπᾶ πασᾶς, ἅμα τῇ ἀφίξει του, ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ χωρίον Κατσικᾶ (αὐτ. σ. 200)

(40)

—Ὅσ τε ρ α ἀ π ὸ τ ὸ Δ ρ ᾶ μ α. Κατὰ τὸν Πουκεβίλ ὁ Πεχλιβᾶν Μπαμπᾶ πασᾶς ἐφθασεν εἰς Ἰωάννινα τὴν 19ην Αὐγούστου 1820. Ἄν ὅμως ἐφθασεν, ὡς προσθέτει, ἐνῶ ἀκόμη ἐκάπνιζον τὰ ἐρείπια, τότε ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀφίξεως πρέπει νὰ διορθωθῇ, ἀφοῦ ἡ πυρπόλησις τῆς πόλεως ἐγένετο μετὰ μίαν ἐβδομάδα περίπου (βλ. Πουκεβίλ Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπ... σ. 59).

(41)

—Διὰ τὴν στάσιν τοῦ Νούτσου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην βλ. καὶ Ἀραβαντινοῦ Ἱστορία Ἀλῆ σελ. 309 σημ. 1.

(42)

—Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι εἰς τὴν μεταστροφὴν τῶν Σουλιωτῶν καὶ εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ἀλῆ ἀλλὰ ὄχι ὑπὲρ αὐτοῦ συνεργασίαν τῶν Ἑλλήνων πρωτοστατοῦν ἐκ τῶν συμβούλων τοῦ Ἀλῆ ὁ Νούτσος Ἀλέξιος καὶ Κώστας Γραμματικός, ἐκ δὲ τῶν Ἀλβανῶν ὁ Σιλιχτάρης του καὶ ὁ Ἄγο Βασιάρης.

Ἡ συνεργασία αὕτη ἐπεκυρώθη βραδύτερον 15-1-1821, καὶ διὰ γραπτῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἀλβανῶν ἀγάδων καὶ Σουλιωτῶν καπετανέων, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος (βλ. δοκίμιον ἱστορικὸν β. σελ. 246) βάσει σημειώσεων ἱστορικῶν τοῦ Γ. Ζέρβα (αὐτ. σελ. 348 σημ. β). Διὰ τῆς συμφωνίας ταύτης οἱ σύμμαχοι ὠρκίζοντο ἕκαστος εἰς τὴν πίστιν του νὰ διατηρήσουν σταθερὰν καὶ ἀμετάτρεπτον τὴν συμφωνίαν, νὰ εἶναι ἀδέλφια καὶ νὰ χύσουν τὸ αἷμα των διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ στενωῦς τότε πολιορκουμένου ὑπὸ τοῦ Πασόμπεη Ἀλῆ Πασᾶ. Οἱ Ἀλβανοὶ ὅμως βλέποντες ὅτι διὰ τῆς ἐμμονῆς των εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ ἀγῶνα καὶ τὴν συμμαχίαν των μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, δὲν θὰ ἐπραγματοποιούντο οἱ κρύφιοι σκοποὶ των, εἶπαν, ὅπως γράφει ὁ Μακρυγιάννης, «Δι' ἓνα παλιόγερον (τὸν Ἀλῆ πασᾶν) νὰ μὴ χαθῇ ἡ Τουρκία καὶ ἡ πίστις μας, καὶ ἄρχισαν νὰ λαβαίνουν διαφορετικὰ καὶ δολερὰ μέτρα διὰ τοὺς Ἑλληνας, πού ἂν ἐπραγματοποιούντο, ἂν δηλ. ἐσκοτώνοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἢ ὑπόθεσις ἐτελείωνε. (βλ. ἀπομνημονεύματα... σελ. 140 καὶ τὴν σχετικὴν μετὰ τὴν λύσιν τῆς Ἑλληνοαλβανικῆς συμμαχίας καὶ τὸ τέλος τοῦ θαυμαστοῦ περὶ τὴν Ἄρταν ἀγῶνος, σημείωσιν τοῦ Γ. Βλα-

χογιάννη). Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῶν Ἀλβανῶν συνέβαλον καὶ οἱ Ἕλληνες, κατ' ἐξοχὴν οἱ Βαλτινοί, ὅπως γράφει ὁ Μακρυγιάννης (αὐτ. σελ. 131) γυμνώσαντες καὶ ἐξοντώσαντες πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐκ Τριπόλεως Ἀλβανούς, φίλους τοῦ Ἀλῆ, ὑπὸ τὸν Ἐλμάζ Μέτζον.

(43)

—Μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον ὡς ὄμηροι εἰς τὸ κάστρον εἰς τὰς 4-12-1820 ἦσαν ὁ Κώστα Μπότζαρης, ὁ Κώστα Τζαβέλλας, ὁ Γιώργος Ζέρβας, ὁ Κίτζος Κολιὸ Δημήτρη καὶ ὁ Ναστούλης Νταγκλῆς (κατὰ σημείωσιν τοῦ τελευταίου). Ὁ Ἀραβαντινὸς μνημονεύει ἐκ τῶν ὁμήρων μόνον τὴν σύζυγον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη μετὰ τῶν δύο τέκνων της, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μάρκου Κώσταν Μπότσαρη καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Δράκου. (βλ. Ἱστορία Ἀλῆ... σελ. 306 σημ. 1.).

(44)

—εἰς τὰς 7 Δεκεμβρίου... Ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ ἥρωος Σουλιωτοῦ Γιαννούση Πανομάρα πρὸς τὴν ἐξεταστικὴν τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτροπὴν πληροφορούμεθα ὅτι οἱ Σουλιῶται ἐπανῆλθον εἰς τὸ Σοῦλι οὐχὶ τὴν 7ην ἀλλὰ τὴν 5ην Δεκεμβρίου 1820, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν ἐπανῆλθον τὴν 12ην ἰδίου μηνός. Ἴσως αἱ πρῶται ὀμάδες, τῶν ὁποίων ἠγεῖτο ὁ γενικὸς πολέμαρχος τῶν Σουλιωτῶν Νότης Μπότσαρης, ἐφθασαν ἀπὸ τῆς 5ης Δεκεμβρίου, αἱ δὲ λοιπαὶ μέχρι τῆς 12ης, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Κουτσουνίκαν, μεθ' οὗ συμφωνεῖ καὶ ὁ Μέντελσον, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆται ὡς ἡ ἐπίσημος ἡμέρα τῆς ἀνακηρύξεως τῆς παλιγγενεσίας (βλ. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορία Ἀλῆ... σ. 307).

(45)

—σ τὸ Σ τ ρ ο ῦ ν ι. Παρὰ τῷ Ἀραβαν. ἀπλή μνεῖα ἄνευ τῶν ἐν τῇ προκειμένῃ ἱστορίᾳ λεπτομερειῶν (βλ. Ἱστορία Ἀλῆ σ. 312).

(46)

—Τ α ῖ ρ Ἀ μ π ά ζ η. Περὶ τῆς καταγωγῆς, τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῆς μεταστροφῆς του βλ. σχετικὸν σημείωμα Γαζῆ Δελβινακιώτη εἰς προηγούμενον τόμον Ν. Κουβαρᾶ σ. 73 καὶ Σ. Κουγέα : προλεγόμενα εἰς Ἡπειρ. ἀρχεῖον Ἰω. Σταύρου π. Ἡπειρωτ. Χρονικὰ 1939 σελ. 48γ, ὅπου γίνεται λόγος καὶ περὶ ἄλλων ἐπιφανῶν Ἀλβανῶν. (Ἄγο Μουχουρτάρη, Μέτζε Ἀμπάζη, Δερβίς Χασάν, Χουσεῖν μπέη Κονίτσα, Χάρις Γιάσκα, Κασῆμ Ντάμτζα, Ἀρμάση, Ἐλιμάζ πασᾶ, Σέλφο Μέτζε, Ἀχμέτ πασᾶ, Σουλεϊμάν Σιαμέτη, Ἰσμαῆλ Πασόμπετ, κ.λ.π.).

(47)

—Ἡ λ θ ε τ έ ς 3 Μ α ρ τ ί ο υ. Κατὰ τὸν Ἀραβ. ἐφθασε τὴν 15ην ἰ. μηνός (βλ. χρονογραφία α. σ. 346).

(48)

— Τῶν Ἐφτάμπουλων... Θέσις ἐν τῇ ὁποίᾳ κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν, ὡς σημειοῖ ὁ Ἀραβαντινός, εἶχον ταφῆ αἱ ἀρπαγεῖσαι κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῶν ἐκ τοῦ κάστρου ἢ ἐκκλησίας τῶν Ἰωαννίνων νεάνιδες ὑπὸ τῶν πρωτοελθόντων Τούρκων (βλ. χρονογραφία τῆς Ἡπείρου α. σ. 166). Εἰς τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τοῦ Ν. Κουβαρά ἐξ ἀντιγράφου τοῦ Ψαλίδα ἢ παράδοσις χαρακτηρίζεται ὡς μυθώδης, καθόσον οἱ μὲν Τούρκοι δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 7 οἱ δὲ χριστιανοὶ «εἶχον τὰ ἄρματα καὶ τὸ κάστρο στὸ χέρι, σὰν σπαῖδες ὁποῦ ἦσαν» (βλ. Ν. Κουβαράς 1961. σ. 21, 22).— Ἴσως τὸ κείμενον τοῦτο εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Ἀραβαντινός γράφων εἰς ὑποσημείωσιν τῆς χρονογραφίας του τὰ ἐξῆς «ἀναιρῶν τὴν ὑπόστασιν τοιαύτης ἀρπαγῆς Ἰωαννίτης τις ἐπιφέρει τὴν γνώμην ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ὀλίγοι ὄντες καὶ οἱ χριστιανοὶ πλεῖστοι καὶ κάτοχοι τοῦ φρουρίου οὐκ ἠδύναντο ἵνα πράξωσιν οἱ ὀλίγοι τοιοῦτόν τι τόλμημα (βλ. χρονογραφία σ. 167, σημ. 1).— Ὁ Γ. Βλαχλείδης ἀντιπαραθέτων εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην τοῦ Ἀραβαντινοῦ σχετικὴν τῶν Τούρκων τῶν Ἰωαννίνων εἰκάζει ὅτι εἰς τὴν ἀρπαγὴν τῶν παρθένων θὰ προέβησαν οἱ ἀρχηγοὶ ἢ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Τουρκικῆς φρουρᾶς, ὅτι αἱ ἀρπαγεῖσαι διετήρησαν τὸ θρήσκευμά των καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα δὲν ἐτάφησαν εἰς τὸ Μουσουλμανικὸν νεκροταφεῖον τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς ἰδιαίτερον χῶρον παρὰ τὴν Ζωσιμαίαν σχολὴν, τὸ περιτείχισμα τοῦ ὁποίου ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1916, ὅτε ἐξηφανίσθη κατὰ τὴν ρυμοτόμησιν. (βλ. Ἡπειρ. χρονικὰ 1929 τευχ. γ. σελ. 255—262).

(49)

— Ὡς αἴτιον τῆς ἀποστασίας... Κατὰ τὸν Γ. Γαζῆν τὸν ἐκ Δελβίνου γραμματέα τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ Πασόμπεης τόσον ἀνοήτως καὶ ἀλαζονικῶς ἐφέρθη πρὸς τοὺς Σουλιώτας, ὥστε ὅταν ὁ Νότης Μπότσαρης παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν ἐξ ὀνόματος τῶν συμπατριωτῶν του διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διαρκῶς ἀναβαλλομένης ὑποσχέσεως περὶ ἐπανεγκαταστάσεως αὐτῶν εἰς τὰς ἐστίας των, εἶπεν εἰς αὐτὸν «νὰ κάμη εἰς τὸ ἐξῆς τὸ σπαθὶ τοῦ τσαπὶ» νὰ ζήσῃ δηλ. ὡς ραγιᾶς. Ἡ ἰταμὴ αὕτη στάσις ἠνάγκασε τοὺς Σουλιώτας νὰ στραφοῦν κατὰ τῶν σουλτανικῶν ἀρχίζοντες οὕτω αὐτοὶ πρῶτοι τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἀδιάφορον ἂν χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συμπράξουν μὲ τὸν ἕως τότε θανάσιμον ἐχθρὸν των Ἀλῆ πασᾶν.

(50)

— Στρεβίνα... Περὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ τμήματος Καραβασαρά καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ναῶν καὶ ὑποχθονίων ὑδάτων βλ. Σεραφεῖμ Βυζαντίου δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης... σελ. 55.

(51)

Γῶγος. Ὁ περίφημος οὗτος ὄπλαρχηγός, τὸν ὁποῖον δικαίως ἠγάπα ὁ Μακρυγιάννης, κατήγετο ὡς γνωστὸν ἐκ Σκουληκαριάς τῆς Ἄρτης καὶ ἦτο

πρῶτος ἐξάδελφος τῆς Ζωῆς Δημισκῆ, τῆς μετέπειτα καλογραίας καὶ μητρὸς τοῦ Καραϊσκάκη. Ὡς καπετάνιος Ραδοβιτσίου (1805—1821) ἦτο πιστὸς εἰς τὸν Ἄλῆν, κατ' ἐντολὴν τοῦ ὁποίου ἐφόνευσε τὸν Κίτσον Μπότσαρην, πατέρα τοῦ Μάρκου.

Συμφιλιωθεὶς μὲ τοὺς ἀνωτέρω κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Ἁγῶνος ἐδοξάσθη καὶ ἐλαμπρύνθη εἰς πολλὰς περὶ τὴν Ἄρταν μάχας καὶ δὴ τῆς Λαγκάδας, ὅπου ἐπὶ κεφαλῆς 81 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ 8 Τούρκοι ὑπὸ τὸν Σουλεϊμάν Βερνόζην ἠγωνίσθη ἐπὶ 8 ὥρον κατὰ 6 χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, οἱ ὅποιοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀπωλέσαντες κατὰ τὸν Μακρυγιάννην ὑπὲρ τοὺς 1.000 (βλ. ἀπομνημονεύματα, α σελ. 121).

Ἡ ἀθλία κατάστασις ὅμως ἣ ὁποία ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα (4/7/1822) δι' ἣν ὁ Γῶγος κατηγορήθη ἀδίκως ἐπὶ προδοσίᾳ, ἐνῶ ἡ ἀποχώρησις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀτάκτων ἐκ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν ἐφρούρου ἐγένετο κατὰ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τοὺς ἀτάκτους, ἀνευ τῆς γνώμης τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐπροκάλεσε τοιαύτην ἀπαγοήτευσιν εἰς τὸν παλαίμαχον τοῦτον ὄπλαρχηγόν, ὥστε ἦλθε εἰς συμβιβασμὸν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ παρέμεινε ἐκτοτε μακρὰν τοῦ Ἁγῶνος, τὸν ὁποῖον τόσον ἐλάμπρυνε διὰ τῆς δράσεώς του μέχρις ὅτου ἡ πικρία διὰ τὴν στάσιν του ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον.

(52)

Κ ο υ τ ε λ ῖ δ α ι... Οὔτοι κατήγοντο ἀπὸ τὸ χωρίον Χόση τῆς Ἄρτης. Περὶ τοῦ Γιάννη Κουτελίδα, ὅστις ἐξήγειρε Κατσανοχώρια καὶ διεκρίθη εἰς τὰς παρὰ τὸ Κομπότι μάχας τῆς 30 Μαΐου καὶ τῆς 8/6/1821 βλ. Μακρυγιάννη ἀπομνημονεύματα, α. σελ. 124 ἐκδ. β καὶ μητροπ. Ἄρτης Σεραφεῖμ. δοκίμιον ἱστορικὸν σελ. 20, ὅπου δημοσιεύεται καὶ δημοτ. ἄσμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν κατὰ τὸ 1827 γενομένην εἰς Θεοδώριανὰ δολοφονίαν του.

(53)

Κατὰ τὸν Περραιβὸν ὁ Σιλιχτάρης Μπότας ἐλιποτάκτησε πρὸς τὸν Πασόμπεην, διότι ἤθελε νὰ χωνεύσῃ 3.000 τάλαντα, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἄλῆν, διὰ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς Σουλιώτας (βλ. ἀπομνημονεύματα α. σελ. 15 σημ. 1). Οἱ Σουλιῶται ὅμως, καίτοι διὰ τῆς καταχρήσεως τοῦ Σιλιχτάρη Μπότα ἔχασαν τοὺς μισθοὺς των, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν σουλτανικῶν μέχρις οὗ ἠναγκάσθησαν εἰς νέον ἐκπατρισμόν. Οἱ Τουρκαλβανοὶ ὄπλαρχηγοὶ ἐζήτησαν τότε ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Χουσεῖν πασᾶ, τὸν ὁποῖον ἐκράτουν ὡς δμηρον. Οἱ Σουλιῶται πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης παρέδωσαν αὐτόν, ἀφοῦ ἔλαβον ἑναντι τῶν μισθῶν των καὶ ὄχι ὡς λύτρα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ δμηροῦ 150.000 γρόσια (αὐτ. σελ. 183).

(54)

Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν ὁ Δ. Τζολάκογλου τυφλωμένος ἐξ ἀντιζηλείας εἶχε καταγγεῖλει εἰς τὸν Χουρσίτ τὸν συγγενῆ του Γ. Καβοστεριόπουλον ὡς φιλικὸν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θανατωθῇ οὗτος καὶ 8 μέλη τῆς οἰκογενείας του. Γενόμενος ὅμως καὶ ὁ ἴδιος ὑποπτος συνελήφθη μετὰ τρίμηνον κατὰ διατα-

γὴν τοῦ Χουρσίτ καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν ἀγχόνην αὐτὸς καὶ ὁ υἱὸς του (βλ. χρονογραφία, α. σ. 346 σημ. 1).

(55)

Ἵδριῶτες. Ὁ Πουκεβίλ ἀντιθέτως ἀναφέρει ὅτι τὸ πλήρωμα τῶν ἐξωπλισμένων λέμβων τοῦ Ἀλῆ ἀπετέλουν Κερκυραῖοι ἀπὸ τὸ προάστειον Μαντοῦκι (βλ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. σ. 56). Ἡ πληροφορία αὕτη δὲν ἀποκλείει τὴν παρουσίαν Ἵδραίων, οἱ ὁποῖοι μνημονεύονται ὡς ἔχοντες ἴσως τὸ πρόσταγμα.

(56)

Ἡ εἶδησις ὅτι ἡ ἀπόβασις τῶν σουλτανικῶν εἰς τὴν νῆσον καὶ ἡ κατάληψις αὐτῆς ἐγένετο τὴν 30 Ἀπριλίου βεβαιοῦται καὶ ἀπὸ ἐνθύμησιν εἰς μνηαῖον ἐκκλησίας Ἀγίου Γεωργίου Λυγκιάδων, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὅτι τὸ «1821 Ἀπριλίου 30, Σάββατο πουρνὸ ἐπῆραν τὸ νησί» (βλ. Χρ. Σούλη: ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις Ἡπειρωτικαὶ π. Ἡπειρωτ. Χρονικὰ 1934 τομ. θ' σελ. 113).

(57)

Αἱ ὑπὲρ τοῦ Χουρσίτ καὶ εἰς βᾶρος τῶν καπετανέων καὶ Σουλιωτῶν ἐκφράσεις τοῦ γράφοντος, ἐρχόμεναι εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἐγνωσμένας πατριωτικὰς διαθέσεις τοῦ Ψαλίδα καὶ τοῦ Βηλαρᾶ, καὶ ἂν δὲν ἐκφράζουν τὴν ἀπαγοήτευσιν διὰ τὰ παρατεινόμενα ἀφόρητα δεινὰ, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς σκόπιμοι ἐκδηλώσεις γενόμεναι πρὸς ἐξουδετέρωσιν κινδύνου, τὸν ὁποῖον θὰ διέτρεχον, ἐὰν τὸ χειρόγραφον παρέπιπτε ἢ ἀφηρεῖτο παρά τινος ἀσπόνδου φίλου τοῦ γράφοντος, γνωρίζοντος τὴν ὑπαρξίν του. Ἄς σημειωθῇ ὅτι τὸν Χουρσίτ ἐπαινεῖ καὶ ὁ Περραιβός, χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς γενναῖον, πολύτροπον, ἐπίμονον, δραστήριον, ἀλλὰ καὶ ἐκδικητικόν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ δύναται νὰ ἐπικριθῇ διὰ τὰς προκειμένας ἀντικειμενικὰς διαπιστώσεις καὶ κρίσεις του (βλ. ἀπομνημονεύματα πολεμικά, α. σ. 46 σημ.).

(58)

Κατὰ τὸν Μακρυγιάννην ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς Πλιάσας, ἐνῶ ἦτο εἰς Γλυκὺ, ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὸν Χουρσίτ νὰ μεταβῇ ὡς ἀρχηγὸς εἰς Ἐπαχτον καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ τὸ κάστρο καὶ τὰς ἄλλας θέσεις εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη μὲ δύναμιν καὶ πολεμοφόδια. Κατόπιν τούτου ἀνεχώρησε δι' Ἄρταν, ὅπου ἔφθασε τὴν 26 Μαΐου 1821 καὶ ἐκεῖθεν δι' Ἐπαχτον (βλ. ἀπομνημονεύματα α. σελ. 124 β' ἐκδ.).

(59)

Καὶ ὁ Μακρυγιάννης γράφει: «Καὶ αὐτὸ τὸ θάρρος τῶν Τούρκων ἦταν ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν ἐκείνων ὅπου πῆγαν εἰς τοὺς Καλαρρύτες μὲ ξερὴ φαντασίαν. Χάθηκαν τόσοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἀμέλειάν τους κι ἔλαβαν καὶ κουράγιον οἱ Τούρκοι μέγαλον. Δὲν ἦταν ἀπὸ κακίαν τῶν Ἑλλήνων, ὅμως πρώτη φορὰ ἔμπαιναν σὲ τέτοιον ἀγῶνα· δὲν ἤξεραν οἱ ἄνθρωποι καλὰ τὴν πολεμικὴν καὶ γίνηκαν καὶ πολλὰ λάθη (βλ. Ἀπομνημονεύματα, α. σελ. 127). Ἄλλοι

ἀποδίδουν τὴν καταστροφὴν τῶν Καλαρρυτῶν εἰς τοὺς χωρικούς, οἱ ὅποιοι ἔδειξαν εἰς τοὺς Ἄλβανούς τὴν ἀφύλακτον ἀτραπὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Διερωτᾶται ὅμως ὁ μνημονεύων τὴν εἶδησιν «Πῶς νὰ ὀνομάσωμεν προδοσίαν τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, ἥτις γίνεται ἐξ ἀνάγκης, ὅταν βλέπουν τὰ μικρὰ αὐτὰ χωρία νὰ ἐπιπίπτῃ εἰς τὴν ράχην των τόσο μεγάλη δύναμις, καὶ προσθέτει, ἦταν ὅλη ἡ δύναμις, καθ' ἃ ἔλεγον τότε, 4000 Ἄλβανοὶ καὶ τὸ πιστεύω." Ἀμα μάθουν οἱ Ἄλβανοὶ ὅτι πρόκειται περὶ λαφύρων τρέχουν ὁμοθυμαδὸν ὄλα αἱ γενεαί· εἰς Συρράκον δὲ καὶ Καλαρρύτας ἦσαν ἐναποταμιευμένα ὄλα τὰ πλούτη τῶν Ἰωαννίνων. (βλ. Α. Κουτσαλέξη διαφέροντα καὶ περίεργα τινὰ ἱστορήματα σελ. 36). Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἄλβανῶν συμφωνεῖ μετὰ τὸν Κουτσαλέξην καὶ ὁ Ἀραβαντινός. (βλ. Ἱστορία Ἁλῆ πασᾶ σελ. 318). Ἡ πληροφορία τῆς καταλήψεως καὶ τῶν Καλαρρυτῶν τὴν 9 Ἰουλίου 1821 (ἢ τὴν ἐπομένην) καὶ ὄχι τὴν 12 ἰ. μ., ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἐνθύμησιν εἰς μηναιὸν τῆς μονῆς Λυγκιάδων, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὅτι «τὸ 1821 Ἰουλίου 10 Δευτέρα πουργὸν χάλασαν τοὺς Καλαρρυτεῖς (βλ. Ἡπειρωτ. Χρονικά 1934 τομ. θ' σελ. 113).

(60)

Καὶ ὁ Μακρυγιάννης γράφει «... ὅμως ἀφανίσθη καὶ ὄντως ὁ τόπος ὅλος τῆς Ρούμελης καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ Γιάννινα καὶ ἡ Ἄρτα καὶ ὄλα ἐκεῖνα τὰ μέρη τὰ ρήμαξαν ὄλωσ διόλου» (ἀπομν. σ. 116).

(61)

33 χρόνους... ὅσον δηλ. διάστημα παρήλθεν ἀπὸ τοῦ 1788, ὅτε ὁ Ἁλῆς ἐγίνε πασᾶς Ἰωαννίνων μέχρι τοῦ 1821, ὅτε ἐγράφετο ἡ προκειμένη ἱστορία.

(62)

Ὁ πόνος μετὰ τὸν ὅποιον ἐκφράζεται ὁ γράφων τὴν ἱστορίαν ταύτην διὰ τὰ δεινὰ τῶν Ἰωαννιτῶν δὲν ἀφήνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ οὗτος ἐδοκιμάσθη σκληρότατα.

(63)

Μεταξὺ τῶν ὑπονομοποιῶν οἱ ὅποιοι ὑπηρετῶν τὸν Ἁλῆν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο καὶ ὁ Κώστας Λαγουμιτζῆς, ὁ περίφημος διὰ τὴν δρᾶσιν του εἰς Μεσολόγγι καὶ Ἀθήνας, διὰ τὴν ὁποίαν μετὰ τόσον θαυμασμὸν καὶ ἐνθουσιασμὸν ἐκφράζεται ὁ Μακρυγιάννης (βλ. Α. Γεωργίου Πολιτικὸν κάτοπτρον σελ. 150 σημ.).

(64)

Εἰς τὸ ἐλλεῖπον ἄγνωστον ἐκ ποίας αἰτίας τετράδιον θὰ ἐμνημονεύοντο ὅσα ἠκολούθησαν ἀπὸ τὰ τέλη Αὐγούστου 1821 μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου ἐ.ε.

(65)

Ὁ Μάνθος Ντόβρας ἀναφέρεται καὶ μεταξὺ τῶν 30 προσώπων, τὰ ὅποια συνώδευσαν τὸν Ἁλῆν, ὅταν ἄφησε τὸ Ἴτζ Καλέ καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν νῆσον, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ λέγεται Μανθάκης Δοβριανίτης.

(58)

νὰ βάλῃ φωτιὰ στὸν τζοπχανέ. Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν εἶχε 2000 περίπου βαρέλια μπαρουτι (βλ. χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, α. σ. 359).

(67)

Εἰς 17 μῆνας ὑπολογίζει τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας καὶ ὁ Ι. Σταύρου γράφων ἐκ Μονοδενδρίου τὴν 8-2-1822 πρὸς τὸν εἰς Σίμπινε Τρανσυλβανίας υἱὸν τοῦ Γ. Σταύρον (βλ. Σ. Κουγέα προλεγόμενα εἰς Ἡπειρωτ. ἀρχεῖον Γ. Σταύρου π. Ἡπειρωτ. Χρονικά 1939 σ. 13).

(68)

Ὁ Πουκεβίλ περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι συνώδευσαν τὸν Ἀλῆν ἐν τῇ νήσῳ εἰς 20 (βλ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. σ. 230). Ὁ Ἀραβαντινὸς ἀντιθέτως αὐξάνει αὐτὸν εἰς 100 (βλ. χρονογραφία τομ. α' σ. 360).

(69)

Στῆμος. Κατὰ τὸν Λαμπρίδην οὗτος «παρηκολούθησε τὴν ἀδελφὴν του οὐ μόνον εἰς τὴν νῆσον, ἀλλὰ καὶ εἰς Κων/πολιν (βλ. Ἡπειρωτικά μελετήματα, β. σελ. 60 σημ. 1).

(70)

Νικόλαος μνημονεύεται καὶ εἰς ἐπιστολὴν τῆς κυρᾶ Βασιλικῆς ἐκ Κων/πόλεως μὲ χρονολογίαν 25-11-1823 πρὸς τὸν ἐπίτροπόν της εἰς τὸ τσιφλίκι Βοϊβόντα, Χαρίτωνα, δι' ἧς ζητεῖ καθαρὸν λογαριασμὸν καὶ καθορισμὸν τῶν ἀπαιτήσεών του διὰ μισθοῦς (βλ. π. Ἐστία, τομ. θ' σ.).

(71)

Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ἀλῆς μετέβη ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἀκολούθως διέταξε τὸν Φεῖμην νὰ παύσῃ ἀπειλῶν μὲ ἀνατινάξιν καὶ νὰ μεταβῇ παρ' αὐτῷ παραπεισθεὶς ἀπὸ τὴν κυρᾶ Βασιλικὴν βεβαιουῖται καὶ ἀπὸ ἄλλην πηγὴν. Ὁ Ἄγγλος Οὐώλς, γραμματεὺς τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας ἐν Κων/πόλει, ὁ ὅποιος εἶχε γνωρίσει τὴν κυρᾶ Βασιλικὴν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, γράφει εἰς τὸ ἔργον του «ταξίδι εἰς Τουρκίαν» ὅτι εἶναι βεβαιωμένον ὅτι ἡ κυρᾶ Βασιλικὴ ἤμπόδισε τὸν Ἀλῆν ν' ἀνατινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα τὸν ἑαυτὸν του, ἐκείνην καὶ τοὺς θησαυροὺς, ἐξ ὧν μέγα μέρος εἶχε διαθέσει, κατὰ τὸν ἴδιον, καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας.

(72)

Ἐσκοτώθηκε ὁ Φεῖμης Τζάμης. Ἡ πληροφορία κατὰ ταῦτα τοῦ Πουκεβίλ ὅτι ὁ πιστὸς εἰς τὸν ἀποστάτην Φεῖμης ἐφονεύθη σβύνων τὴν θρυαλλίδα (βλ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. σ. 232) δὲν εἶναι ἀκριβής.

(73)

«Εἰς τὰ 1822 Γεναρίου σκότωσαν τὸν τύραγνον Ἀλῆ πασᾶ», γράφει καὶ ὁ Μακρυγιάννης, ὅτι οἱ τύραννοι φοβῶνται νὰ πεθάνουν σὰν παλλη-

κάρια...». Δέν υπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καί ὁ Ἄλῃς ὡς Ἄλβανὸς ἦτο φιλόζωος. Ἦθελε νὰ ζήσῃ, ἡ ἀγάπη του ὁμῶς πρὸς τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία ὑπηγόρευσε καὶ τὰς τελευταίας μοιραίας ὑποχωρήσεις του (μετάβασιν εἰς νῆσον, ἀπομάκρυνσιν Φετζη ἀπὸ Ἰτζ καλὲ κλπ.) δέν εἶχε νεκρώσει καὶ τὴν περιφρόνησίν του πρὸς τὸν κίνδυνον. Ἐπεσε βαλόμενος, ἀλλὰ καὶ βάλλων μὲ τὰ τρέμοντα, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ φόβον γεροντικὰ χέρια του. Βλέπε καὶ ὅσα γράφει σχετικῶς ὁ Κουτσαλέξης, βασιζόμενος εἰς ἀφήγησιν αὐτηκόου καὶ συμμετόχου εἰς τὴν γενομένην μάχην. (Βλ. ἐνδιαφέροντα καὶ περίεργα τινὰ ἱστορήματα.. σελ. 27).

(74)

Περὶ τοῦ φόνου τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων τοῦ Ἄλῃ βλ. Ἱστορ. ἐπανορθώματα ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου εἰς π. Παρνασσὸς 1884 σ. 66. Ὁ Μουχτάρ πασᾶς κατὰ τὴν πηγὴν ταύτην καὶ οἱ σωματοφύλακές του ἐπρόβαλον ἀγρίαν ἀντίστασιν, ὑπέκυψαν ὁμῶς ὄλοι εἰς τὸ μοιραῖον. Εἰς τούτους προσθέτει ὁ γράφων καὶ τὸν Μετζεμπόνον, πατέρα τοῦ Ἐλμάζη ἐκ Τεπελενίου. Αἱ κεφαλαὶ τῶν θανατωθέντων 3 υἱῶν τοῦ Ἄλῃ (Βελῃ, Μουχτάρ, Σαλήχ) καὶ τοῦ ἐγγόνου του Μεχμέτ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Βελῃ, ἀποκοπεῖσαι ἐστάλησαν εἰς Κων/πολιν, ὅπου ἐξετέθησαν ἐν τῷ σεραγίῳ, ἀκολουθῶς δὲ ἠγοράσθησαν ὑπὸ τινος δερβίση Σουλεϊμάν, φίλου παιδικοῦ τοῦ Ἄλῃ καὶ ἐτάφησαν εἰς τὸ πρὸ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας Ὁθωμαν. κοιμητήριον, ὅπου καὶ ἐνεπίγραφοι στῆλαι (βλ. Τρ. Εὐαγγελίδου Ἱστορία Ἄλῃ... σ. 732, 733). Εἰς τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἄλῃ φιφτάν, τὸν ὁποῖον μετέφρασεν ὁ Κ. Οἰκονόμου, καυτηριάζεται ἡ τυραννικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἄλῃ, ἀναφέρεται ὁμῶς ὅτι οὗτος εὕρισκετο εἰς μυστικὴν συνεννόησιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι δέν παρεκίνησε μόνον αὐτοὺς εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ ἔστειλεν καὶ μεγάλην ποσότητα χρημάτων (αὐτ. σ. 728), ὅπερ βεβαιοῦται καὶ ἐξ ὄσων γράφει ὡς εἶπομεν ὁ τότε γραμματεὺς τῆς ἐν Κων/πόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας Οὐὼλς περὶ τῆς κυρᾶ Βασιλικῆς.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΩ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩ

A) 1786—1820

- 1786 Ὁ Ἀλῆ πασᾶς γίνεται πασᾶς εἰς Τρίκαλα.
1788 Ὁ Ἀλῆ πασᾶς γίνεται πασᾶς εἰς Ἰωάννινα.
1817 Γάμος Σαλήχ πασᾶ, υἱοῦ Ἀλῆ πασᾶ—Πανούκλα εἰς Ἰωάννινα.
1818 Ἀπόφασις καταδρομῆς Ἀλῆ πασᾶ.
1819 Ἐναρξίς ἐκτελέσεως προκειμένης ἀποφάσεως.
1819 Δεκέμβριος, μετάβασις Ἀλῆ πασᾶ εἰς Πρέβεζαν καὶ Πάργαν.

B) 1820

- 1820 Ἰανουαρίου τέλη, μετάβασις Μουχτάρ πασᾶ εἰς Πρέβεζαν.
1820 Φεβρουαρίου 27, ἀφαίρεσις δερβενίων ἀπὸ Ἀλῆν καὶ παράδοσις αὐτῶν εἰς Σουλεϊμάν πασᾶν, μεθ' οὗ τάσσονται καὶ καπεταναραῖοι.
1820 Μαρτίου 1 Ἀπόπειρα δολοφονίας Πασόμπεη ἐν Κων/πόλει ὑπὸ ἀνθρώπων Ἀλῆ.
1820 Ἀπρίλιος ἐπάνοδος Ἀλῆ ἐκ Πρεβέζης εἰς Ἰωάννινα.
1820 Ἰουλίου 15, ἀποσταλέντες εἰς Τρίκαλα πασάδες ἐπιστρέφουν κρυφίως εἰς Μέτσοβον.
1820 Ἰουλίου τέλη, καπ. Στουρνάρης μετὸν Μαζούταγα γυρίζουν τὴν Γότισταν, τὸ Κράψι καὶ τὸ Προσγόλι.
1820 Ἰουλίου τέλη, προσκυνοῦν εἰς Μπεράτι Μουχτάρ πασᾶς καὶ Σαλήχ πασᾶς.
1820 Αὐγούστος, παράδοσις Πάργας ὑπὸ Μεχμέτ πασᾶ, υἱοῦ Βελῆ πασᾶ.
1820 Αὐγούστος, παράδοσις Πρεβέζης ὑπὸ Βελῆ πασᾶ.
1820 Αὐγούστου 13 φυγὴ χαρεμίων ἐξ Ἰωαννίνων.
1820 Αὐγούστου 18 καπεταναραῖοι πλησίον τῶν Ἰωαννίνων.
1820 Αὐγούστου 18 καίεται κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀλῆ τὸ σεράγι τῆς Μάζιας.
1820 Αὐγούστου 20 Ἐξοδος ἐκ τοῦ κάστρου 2.000 στρατιωτῶν καὶ μετάβασις αὐτῶν εἰς Κατζικᾶ.
1820 Αὐγούστου 28 προσκυνοῦν Τοῦρκοι Ἰωαννίνων.
1820 Αὐγούστου 19, 20 Καίονται σεράγια Σταυρακίου εἰς Μπιστονόπουλο, βάλλονται ὑπὸ τῶν πυροβόλων τοῦ Ἀλῆ αἱ οἰκίαι τῶν προαστείων καὶ ἐπακολουθεῖ διαρπαγὴ.
1820 Αὐγούστου 25 πυρπόλησις Ἰωαννίνων (ἀγορᾶς, ἀνακτόρων, σχολείων καὶ λοιπῆς πόλεως).
1820 Αὐγούστου 27 Νέα πυρκαϊὰ ἀποτεφρώνει Ἀγίαν Μαρίναν καὶ Μεχκεμέν.
1820 Αὐγούστου τέλη, φθάνει ὁ Ἰσμαήλ Πασόμπεης καὶ στρατοπεδεύει ἀρχικῶς εἰς Κατζικᾶ, καὶ εἶτα εἰς Ζέλοβον.
1820 Νοέμβριος, Ὁμέρμπεης Βρυόνης καὶ Ἰσούφ μπεης Σερασλῆς γίνονται πασάδες.

- 1820 Νοέμβριος, Μαρῖνος εἰς Κορφούς.
 1820 Δεκεμβρίου 7, Οἱ ἀποστατήσαντες Σουλιῶται φθάνουν εἰς τὸ Σοῦλι.
 1820 Δεκεμβρίου 20 Ἀποστάται Ἀλβανοὶ εἰς Ζαγόρι.
 1820 Δεκεμβρίου 20 Συνεννοήσεις Ἀλῆ καὶ Σουλιωτῶν ἀποκαλύπτονται κατόπιν συλλήψεως Μετσοβίτου, ἐξελθόντος τῆς πόλεως.
 1820 Δεκεμβρίου 22, Ἄγιος Σελιχτάρης μὲ 200, Ἀλέξης Νοῦτσος καὶ Κώστας Γραμματικὸς μεταβαίνουν εἰς Δοβράν, Τζοντήλαν, μονὴν Στούπαινας, Λυγκιάδες.
 1820 Δεκεμβρίου 25, Μάχη εἰς Στροῦνι, νίκη Ἀλῆ.

Γ) 1821

- 1821 Ἰανουαρίου 1 Ἀποστάται προσβάλλονται ὑπὸ τινῶν Ζαγορισίων εἰς Μπάγιαν.
 1821 Ἰανουαρίου 6 —200 Ἀλβανοὶ προσκυνοῦν εἰς Καλωτᾶ.
 1821 Ἰανουαρίου τέλη. Στρατὸς Ἀλῆ φεύγει ἀπὸ Ζοντήλαν καὶ Δοβράν καὶ διὰ τῶν Γραμμενοχωρίων μεταβαίνει εἰς Λάκκαν Σουλίου.
 1821 Ἰανουαρίου 13 Ἐπιτυχῆς ἐξόρμησις Ἄγο Βασάρη, Σελιχτάρη κλπ.
 1821 Φεβρουαρίου Φθάνει εἰς Ἰωάννινα ὁ Μεχμέτ πασᾶς Σαλονίκης.
 1821 Μαρτίου 3 Φθάνει εἰς Ἰωάννινα ὁ Χουρσίτ πασᾶς.
 1821 Μαρτίου 8 Προσκυνοῦν εἰς σουλτανικοὺς τὸ Στροῦνι καὶ οἱ Λυγκιάδες.
 1821 Μαρτίου 10 Σουλτανικοὶ ἐτοιμάζονται νὰ ἐφορμήσουν εἰς τὸ νησί.
 1821 Μαρτίου 19 Ἰσμαήλ ἐπέρχεται κατὰ Σουλιωτῶν.
 1821 Μαρτίου 28 Ὁ Χουρσίτ πληροφορεῖται τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀποστέλλει τὸν Κεχαγιάμπην κατὰ τῶν ἀποστατῶν.
 1821 Ἀπριλίου 4 Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς ἐπανέρχεται ἐκ τοῦ Σουλίου εἰς τὰ Ἰωάννινα μετὰ τοῦ προσκυνήσαντος εἰς Λάκκαν Σιλιχτάρη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.
 1821 Ἀπριλίου 7 Ὁ Χασάν πασᾶς νικηθεὶς καὶ διωκόμενος ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν καταφεύγει εἰς τὴν Ἄρταν.
 1821 Ἀπριλίου 9 Ὁ Χουρσίτ ἀποστέλλει νέας δυνάμεις κατὰ τῶν Σουλιωτῶν εἰς Γλυκὺ.
 1821 Ἀπριλίου 14 Εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἰωάννινα μετὰ πολλοῦ στρατοῦ ὁ πασᾶς Γκέκας.
 1821 Ἀπριλίου 30 Ἐφόρμησις εἰς νῆσον καὶ κατάληψις αὐτῆς.
 1821 Μαΐου Ἀπελευθεροῦνται κατόπιν διαταγῆς τοῦ Χουρσίτ οἱ αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὴν νῆσον χριστιανοί.
 1821 Μαΐου 4 Χουρσίτ ἀποστέλλει στράτευμα εἰς Τζουμέρκα.
 1821 Μαΐου 8 Ἀποχώρησις Μελίκ πασᾶ μετὰ στρατοῦ διὰ τοῦ Μετσόβου εἰς Γρεβενά.
 1821 Μαΐου 10 Ἀποχώρησις τοῦ Δράμας μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Θεσσαλίαν.

- 1821 Ματου 21 Ἐφόρμησις εἰς Λιθαρίτσα καὶ ἥρωϊκὴ ἀντίστασις τῶν ἀμυνομένων.
- 1821 Ἰουνίου Ἐπέκτασις ἐπαναστάσεως εἰς Ἡπειρον.
- 1821 Ἰουλίου ἀρχαί. Ἐπανάστασις Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν.
- 1821 Ἰουλίου 9 Λεηλασία καὶ καταστροφή Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν.
- 1821 Αὐγούστου ἀρχαί. Σουλιῶται προσεγγίζουν εἰς Γραμμενοχώρια.
- 1821 Αὐγούστου 16 Ἰσμαήλ Πασόμπεης ἀποστέλλεται πρὸς διάνοξιν τῆς ὁδοῦ Ἄρτης καὶ ἀνακούφισιν τῶν ἀποκλεισθέντων ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν Χασάν πασᾶ καὶ Ἰσμαήλ πασᾶ Πλιάσα.
- 1821 Αὐγούστου 20 Φήμη ὅτι ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ κινουῦνται πρὸς διάσωσιν τοῦ Ἀλῆ.
- 1821 Δεκεμβρίου 4 Διεξάγονται συνεννοήσεις Ὀμέρ Βρυόνη, Σιλιχτάρη, κλπ. μετὰ Τατρ Ἀμπάζη καὶ Σουλιωτῶν.
- 1821 Αὐγούστου 4 Φήμη περὶ καταλήψεως τῆς Ἄρτης.
- 1821 Δεκεμβρίου 22 Ἐρχονται εἰς Ἰωάννινα οἱ ἀποκλεισθέντες εἰς Ἄρταν πασάδες.
- 1822 Ἰανουαρίου 10 Ὀμιλῖαι μετὰ Τότσκηδες, λῆξις πολέμου.
- 1822 Ἰανουαρίου 12 Θανάσης Βάγιας κλπ. στέλλουν τὴν κυρὰ Βασιλικὴν πρὸς τὸν Ἀλῆν διὰ νὰ προτείνῃ εἰς αὐτὸν ὅπως διατάξῃ τὸν Φεῖμην νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὸ Ἴτζ Καλέ.
- 1822 Ἰανουαρίου 12 Ἐκκενουῦται καὶ παραδίδεται τὸ κάστρον εἰς τοὺς σουλτανικοὺς.
- 1822 Ἰανουαρίου 20 Ἀλῆς ἀποσύρεται εἰς Ἅγιον Παντελεήμονα ἐν τῇ νήσῳ μετὰ 300 ἀνδρας.
- 1822 Ἰανουαρίου 24 ἡμέρα Τρίτη. Φονεύεται ὁ Ἀλῆς.